

Bektaşî Mezar Taşları Üzerine Bir İnceleme: Şemsi Baba Tekkesi Örneği

HAZAL CEYLAN ÖZTÜRKER

Arş. Gör. | Iğdır Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

Özet: Sanat Tarihi içerisinde oldukça önemli bir yer teşkil eden Bektaşî mezar taşları, diğer tarikat mezar taşlarına göre farklı stil ve içeriği ile dikkat çekicidir. İnceleme konumuz olan İzmir Şemsi Baba Tekkesi Haziresinde bulunan mezar taşları, Bektaşîliğin inanç, kültürel sistemi, kıyafetleri, kıyafetlerindeki bir takım sembollerinde mezar taşlarına yansıttığı örneklerdir. Tarikat mezar taşları grubu içerisinde giren Bektaşî Mezar taşlarındaki dekoratif bezeme, tarikat öğretisi ve yaşam tarzı ile ilgili sembolik anlamlar yüklüdür. Bunların yanı sıra Mezar taşlarında rastladığımız Barok döneminin etkisini yansıtan “C” ve “S” kıvrımı yapan bitkisel bezeme ve Batılılaşma dönemi ile tasvir sanatında sıkça gördüğümüz akant yaprakları, natürmort tasvirleri mezar taşlarının belli bir estetik zevkle yapıldığını ve devrin modasından etkilendiğini gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bektaşî kültürü, mezar taşları, tasavvuf ve sanat ilişkisi, sembolik anlamlar.

An Examination of Bektashi Gravestones: The Case of Şemsi Baba Lodge

HAZAL CEYLAN ÖZTÜRKER

Res. Assist. | Iğdır University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History of Art

Abstract: Having a very important place in art history, Bektashi gravestones are remarkable compared to the other sect gravestones with their different styles and contents. The gravestones found in our research subject, Şemsi Baba Lodge's Burial Area of Izmir, are the examples reflecting Bektashi beliefs, cultural system, clothes and symbols on their clothes to gravestones. Decorative adornments on Bektaşî gravestones, which are among sect gravestones group have symbolic meanings related to sect teachings and lifestyles. Floral decoration making "C" and "S" curve reflecting Baroque period effect and acanthus leaves seen in description art in Westernization period and still life depictions is showing that the gravestones are made with an aesthetic pleasure and they were influenced from the fashion of the era.

Keywords: Bektashi culture, gravestones, the relation of sufism and art, symbolic meanings.

Giriş: Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik

Hacı Bektaş Veli, İbrahim Sani adıyla anılan Seyyid Muhammed'in oğludur.¹ Nişapur kentinde doğmuş olup annesi Ahmet kızı Hatem Hatundur.² Hacı Bektaş Veli'nin doğum ve ölüm tarihleri hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Birçok kaynakta özellikle Vilayetnamelerde doğumu; mürüvvet sözcüğünün ebced karşılığı olan (H.649-M.1248) ölümü; Bektaş kelimesinin karşılığı olan (H.723-M.1248) olarak gösterilmiştir Hacı Bektaş Veli, okul yaşına gelince halifesi Ahmet Yesevi'nin onu yetiştirmek için Lokman Parende'ye verildiği söylenir.³ Araştırmacılar, Hacı Bektaş Veli'nin Orta Asya'da bit Türk soyundan geldiğini, Hz. Muhammed'in soyuna özellikle de Hz. Ali'ye bağlılığı dikkate alınarak, soyunun Hz. Ali'ye kadar dayandırıldığını yazar.⁴ Ayrıca birçok kaynakta evlenmemiş olduğu da belirtilmiştir.

Hacı Bektaş Veli, Şeyhi'nin dergâhında üç yıl hizmet ettikten sonra şeyhinden emanet ve icazetleri alıp, Anadolu'ya gelmek için yola çıkmıştır.⁵ Hacı Bektaş Amasya, Kayseri, Sivas şehirlerine gitmiş daha sonra Sulucukarahöyük'e geldiği zaman İdris Hoca ile Kadıncık Ana'nın misafirleri olmuştur ki, kendisinin ilk müridleri de yine bu kişiler olmuştur. Hacı Bektaş, Konya'ya da uğramış ve Mevlana ile görüşmüştür. Devletin o dönem resmi dilinin Farsça olması onu Türkçülerin toplandığı Kırşehir'e yönlendirmiştir. Sonrasında Hacı Bektaş'ın şöhreti kısa zamanda yayılmış ve Anadolu'nun her yanında yayılmaya başlamış, Anadolu'nun her yanından muhip ve müridler akın akın ona bağlanmaya başlamıştır.⁶

Hacı Bektaş Veli'nin başlıca nitelikleri; sadeliği, bütün insan ve canlılara duyduğu engin sevgidir. Hacı Bektaş'tan herkes, zengin

¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Vilayetname (Menakıb-ı Hüsnâ Hacı Bektaş Veli)*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1958, s. 12.

² Güven Aykan, "Hacı Bektaş Kimdir, Soy Nereye Dayanır?", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 15, 2000, s. 213.

³ Bedri Noyan, *Bektaşilik, Alevilik Nedir*, Ant Yayınları, Ankara 1987, s. 19.

⁴ Rüştü Şardağ, *Her Yönüyle Hacı Bektaş-ı Veli ve En Yeni Eseri Şerh-i Besmele*, Karınca Matbaası, İzmir 1985, s. 64.

⁵ Gölpınarlı, *Vilayetname (Menakıb-ı Hüsnâ Hacı Bektaş Veli)*, s. 17.

⁶ Abdurrahman Güzel, *Hacı Bektaş-ı Veli Hayatı Eserleri*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s. 32.

ile yoksul, genç ile yaşlı, çocukla büyük, kadın ve ya erkek eşit davranış görmüştür.⁷ Bu davranış biçimiyle görüldüğü ki, hiçbir zaman kutsal bir liderlik taslamamış, fakat çevresinde kendisine büyük bir sevgi ve saygı yaratmayı başarabilmiştir. Görünümü ile Hacı Bektaş Veli, uzunca boylu narin yapılı, hafif top sakallı, iri ela gözlü, açık alınlı, elmacık kemikleri belirgin, sakin ve konuştukları ile çok etkileyici bir şahsiyetti. Çevresindekilere çalışkanlık tavsiye eder, gündüz şevk ile dünya işine, akşam aşk ile ahret işine derdi.⁸ Araştırmacılar tarafından bir tarikat piri değil, Tanrı velisi olarak kabul edilen Hacı Bektaş Veli, Türk kozmolojisi ile İslam inancı ve erkânını birleştirmeyi başarmıştır.⁹

Toprak ana-gök ata inancını bir evin esas kişileri yerine koyarak aileyi kutsal hale getirmiştir. Bunun yanı sıra ulusal inancı insani bir kural haline getirmekte onun başlıca isteği olmuştur. *Şatbiyye*, *Fevzid*, *Makalat*, *Hurde-name*, *Fatıba Tefsiri*, *Besmele Tefsiri* eserleri arasındadır. *Şatbiyye* adlı eserinin öz Türkçe olması çağının dil özelliklerini göstermesi bakımında önem teşkil eder.¹⁰ Hacı Bektaş Veli'yi ve Bektaşiliği daha iyi anlamak için Bektaşilik felsefesine kısaca değinmekte fayda vardır.

Bektaşilik, XIII. yy. ortalarından sonra Anadolu'da Kırşehir yörelerinde doğmuş, Hz. Aliye bağlı bir tarikattır.¹¹ Bu tarikatın merkezi, Kırşehir'in Hacı Bektaş ilçesindeki tekkedir. Hacı Bektaş Veli'nin mezarının burada bulunması sebebi ile ilçe bu adı almıştır.¹² Anadolu Bektaşiliğinin önem sırası ve etkinliği kimi yazarlarca farklı görülmekle birlikte, genel olarak şu üç kaynatan beslendiği kabul edilir. Kabul edilen bu kaynaklar: Orta Asya İslamlık öncesi Türk yaşamı ve şaman inanışları, İslamlık, İslamlığın batini yoru-

⁷ Noyan, *Bektaşilik, Alevilik Nedir*, s. 28.

⁸ Aykan, "Hacı Bektaş Kimdir, Soyu Nereye Dayanır?", s. 215.

⁹ Noyan, *Bektaşilik, Alevilik Nedir*, s. 31; Aykan, "Hacı Bektaş Kimdir, Soyu Nereye Dayanır?", s. 215.

¹⁰ Gölpınarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1997, s. 206; *Bektaşilik, Alevilik Nedir*, s. 28-31.

¹¹ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*, Der Yayınları, İstanbul 1993, s. 29.

¹² Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992, s. 26.

mu, Anadolu ilkçağı, eski Anadolu dinleridir. XIII. yy. da Anadolu'dan gelen Moğol saldırıları yüzünden Anadolu kötü durumdaydı. Toplum sarsılmış, geçim olanakları azalmış, baskınlar, istilalar, ayaklanmalar çoğalmıştır ve bu kargaşa içerisinde Doğu'dan göçüp Anadolu'ya yerleşen derviş ve tarikat kurucuları bulunmaktaydı. Bunlar arasında Mevlana, Hacı Bektaş Veli, Baba İshak gibi kimse-lerde vardı. Her şeyin kötüye gittiği bu memnuniyetsiz ortamda, dinsel nitelikleri olan bu kişiler tutunacak bir dal gibi görülmüş ve bazı tarikatların kurulmasına zemin hazırlamışlardır.

Bektaşîliğin doğduğu dönemde, Kırşehir'de Hz. Ali'ye bağlı kurulmuş olan Ahilik ve Ahi Ervan'ın etkisi yaygındı. Halkın büyük bir kısmı kendi el emeği ile geçinen ve bir Alevi kuruluşu olan Ahi teşkilatına bağlı köylülerdi. Böylesi bir ortamda Bektaşîliğin yayılım ve nüfus bulması için oldukça elverişli olmuştur. Bektaşîliğin bir inanç kurumu, bir tarikat biçimini alması ve örgütsel bir boyut kazanması, Anadolu'nun bir bütün olarak, Türk egemenliği altına girdiği yıllara denk gelmektedir. Özellikle Osmanlılarda, devşirme yöntemi ile kurulan yeniçeri adlı ordu birliğinin de Bektaşî sayılması da bu tarikatın gelişimine büyük katkı sağlamıştır.¹³

Yeniçeriler, Bektaşîliği benimsemiş ve onun genel ilkelerinin keskinleşmesine yasallaşmasına yardımcı olmuştur. Bektaşîlik, 15 yy.dan başlayarak Şii öğelerinin egemenliği altında Hurufilikten etkilenmiştir. Ugradıkları baskı ve zulümden kaçarak Anadolu'ya gelen bu tarikat müritleri, Bektaşîliğe sığınmış ve Bektaşî mozaiğini de önemli ölçüde zenginleşmiştir. Bektaşîlik özünde tamamen İslam'a ait olup, Allah, Muhammed, Ali ve her ikisinin soyu olan, Ehlibeyt sevgisi üzerine kurulmuş ve tamamen Kur'an-ı Kerim'e bağlı bir İslam anlayışına sahiptir.¹⁴ Bir akıl ve sevgi sentezi olan Bektaşî inancına göre yeryüzündeki bütün varlıklar Tanrı varlığının tecellisinden bir zerredir. Bu tecelli ile aşk olunmuştur. Bu aşk ve şevk'in amacı gerçeğe ermek yani insan ve kâinatın gerçek anlamına ermektir. Bektaşîliğin kapısı, her inanana ve inanca açık tutulmuştur. Bektaşîlerde Mürşid "Baba'dır". Bunlardan bazıları Halife Ba-

¹³ Eyuboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik*, s. 99-118.

¹⁴ Noyan, *Bektaşîlik, Alevilik Nedir*, s. 52-56.

badır. Hepsinin ruhani başkanı ise “dedebaba” olarak adlandırılmaktadır. Müşidler yani uyarıcılar bir topluluğa gönlünün aşk ve heyecanını duyurarak onları daha iyiye, daha güzele, daha doğruya yöcelten kılavuz kabul edilen yol gösteren kimselerdir. Müridler ise, Müşidlerine son derece bağlı olmuştur. Müşid hakkı dışta ve içte diye tanımlanan, bu dünyada ve edebi dünyada, anne baba hakkından ileri görülmüştür. Bektaşî inançlarına göre; önce bir anadan doğduktan sonra birde müşid’den yeni bir âleme doğulur.¹⁵

Bektaşî ahlakının başlıca hususları şunlardır: İlim, yumuşaklık, konukseverlik, tövbe, rıza, teslimiyet, cömertlik, sadelik, sohbet, sofrada adabı, çalışmak, dostluk ve büyüklere saygıdır. Bektaşîlik’de kadın ve erkek eşit tutulmuştur. Bektaşîlik, hümanist, barışçı, emeğe öncelik tanıyan insanlar arasında ırk, din, dil ayrımı yapmayan insan hak ve özgürlüklerine saygı duyan, yarattığı değerleri her şeyin üstünde tutan özümseyici bir anlayışa sahip olmuştur. Bektaşî felsefesinde “Dört Kapı Kırk Makam” önemli bir olgudur. Dört kapı kırk makam dinsel açıdan bir eğitim ve öğretim metodudur. Bunların hepsi birbirini tamamlayan yöntemler olup, Dört kapı, Bektaşîlik inancını taşıyan dört direk olarak kabul edilir. Bunların ilki Şeriat, ikincisi Tarikat, üçüncüsü Marifet, dördüncüsü ise; hakikattir. Bektaşîlere göre Şeriat, anadan doğmak, Tarikat; ikrar vermek, Marifet; nefsini bilmek, Hakikat; kendi özünü bulmaktır.¹⁶ Tarikat, dürüst olarak yaşamak ve ettiği bazı hatalara tövbe ederek yaşamını sürdürüp tamamlamaktır. Marifet, bilgisinin meyvesini almak, çevresine ve insanlığa yaralı hale gelmektir. Hakikat ise; Edebi hayata doğmak, insanlığın gönlünde yaşamaktır.¹⁷

Dört kapı kırk makamdan geçerken insan ham durumdan kamil insan durumuna yükselir, diğer yandan da gönül yolculuğuna çıkar. Buyruğa göre hizmet dört kapıya yapılır, saygı dört kapıya gösterilir. Hacı Bektaş Veli dört kapının her birine onar kapı makam ekleyerek kendi teorisini oluşturmuştur. Şeriat kapısı: gemi-

¹⁵ Noyan, *Bektaşîlik, Alevilik Nedir*, s. 65.

¹⁶ İsmail Özmen, *Simgeler Kenti Bektaşîlik: Antropolojik, Etnografik ve Felsefi Bir İnceleme*, Matsa Basımevi, Ankara 1999, s. 131-135.

¹⁷ Ali Cemal Bardakçı, *Alevilik, Bektaşîlik, Abilik*, Yeni Matbaa, Ankara 1970, s. 131-135.

dir, Tarikat kapısı: denizdir, Marifet kapısı: Dalgıçtır, Hakikat kapısı: ışıktır. Şeriat, bilmektir. Tarikat, kendi özünü bilmektir. Hakikat kendi özüne ermek ve gerçeği görmektir.¹⁸ Tarikat makamları: mürşitten el alıp tövbe kılmak, talip olma, dünya nimetlerine bağlanmama, sabırlı olma, hürmetli olma, korku duymama, Allahtan umut kesmeme, hidayete erme, toplum içinde uyumlu olma, öğüt dinleme, sevecen olmaktır. Marifet makamları: edep, heybet, sabır, kanaat, utanmak, cömertlik, ilim, teslimiyet, rızada olmak, marifet ve kendi özünü bilmektir. Hakikat makamları: toprak olma, yetmiş iki milleti ayıplamama, elinden geleni men kılmama, her baktığında Allah'ı görme ve vahdet-i vücud anlayışına ulaşmaktır.¹⁹

Bektaşî felsefesinde sayıların önemli bir yeri vardır. Bir sayısı; Allah bu sayı ile anlatılır. Yaratıcı ve yaşatıcı olan Allah tektir, birdir. Üç sayısı; Allah, Muhammed, Ali üçlemesi ve Bektaşî terbiyesindeki eline, beline, diline formülü ayrıca mürit-rehber-mürşit yani istekli yol gösterici, aydınlatıcı kavramlarını ifade eden üç sözcüğüne yer verilir. Dört sayısı; Dört din, Dört Kapı, Dört Kitap, Dört resul, Dört melek, Dört yön, Dört unsur, Dört mevsim, ayrıca İslam dininde cennette bulunduğu inanılan dört ırmağı sembolize eder.²⁰ Yedi sayısı; yedi gün, neyde bulunan yedi delik ve nota, yedi uyurlar, şaman dininde Tanrı Ülgen'in yeryüzünde önce ilk yedi kişi yarattığı inancı ve Musa'nın firavundan kaçtıktan sonra çölde yardımlaştığı yedi çobanı sembolize eder. On iki sayısı; on iki imam, on iki post, on iki ay, on iki hizmet ve Bektaşîlerinin giydiği 12 dilimli sarığı sembolize eder. Kırklar olgusu ise; Bektaşîlerde gizli tutulan bir kavramdır. Hakkında çeşitli söylenceler vardır. Hiçbir baskı görmeden Müslüman olan ve bu uğurda tüm varlığını ailesini terk ederek Hz. Muhammed'e bağlanan kimseler olduğu düşünülmektedir. Sayıları 40 olduğundan 40'lar olarak anılmışlardır.²¹

¹⁸ Esat Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, Anahtar Kitaplar, İstanbul 1998, s. 17.

¹⁹ Özmen, *Simgeler Kenti Bektaşîlik*, s. 138-145.

²⁰ Noyan, *Bektaşîlik, Alevilik Nedir*, s. 376.

²¹ Özmen, *Simgeler Kenti Bektaşîlik*, s. 320.

Bektaşilerde bazı önemli simgelerde vardır. Hacı Bektaşî'nin savaşa giderken şahin, Anadolu'ya barış ve dinginliğin sembolü olan güvercin donunda girdiği efsanesi dikkate değer bir olgudur. Bu sebeple turna, kutsal bir kuş olarak kabul edilmiş ve bunun yanı sıra ruhun beden yolculuğunu sembolize ettiği düşünülmüştür. Bektaşiler, bulunduğu tarihsel dönem içerisinde dini pozisyonun yanı sıra toplumsal bir vizyona da sahip olmuştur. Kırsal alandaki halkın eğitilmesine katkıda bulunmuş ve Ahilik teşkilatı örgütlenmesi ile de kırsal ekonominin gelişmesine de yardımcı olmuşlardır. Bu nedenle yönetimin diğer tarikatlara nazaran ayrıcalık tanıdığı bir tarikat olmuştur. Fakat 1826'da Yeniçeri ocağının kaldırılmasının ardından tekkeleri kapatılmış ve gizliliğe çekilmişlerdir.

Şemsi Baba Tekkesi

İzmir'de bulunan ve Karadutlu Dergâhı adıyla da anılan bu Bektaşî tekkesi, camiye çevrilmeden önce dergâhın ilk postnişini Eğriboz İstefesi göçmenlerinden Feyzullah oğlu Yusuf Şemseddin Baba tarafından iki katlı olarak inşa edilmiştir. 1989'da tekke kalıntısı üzerine bugünkü adıyla Yağhaneler Merkez Sabit Bey Camii inşa edilmiştir. Tekkenin orijinal inşa kitabesi, yapı camiye çevrildikten sonra camii duvarına monte edilmiştir. Bu kitabeye göre bu Bektaşî Tekkesi, 1281H / 1864 tarihinde inşa edilmiştir. Vakfiyesi 1882'de hazırlanmıştır. Bu Bektaşî dergâhı 15 dönümlük arazi içerisinde iki kattan oluşan bir yapıdır. Tekkedeki mezartaşları oniki dilimli "Hüseyini taclı" olarak Bektaşîliği yansıtır. Dergâhın mezarlığında birçok Bektaşî dervişi yatmaktadır.

Yusuf Şemsettin Baba, 1795 yılında Mora'da doğmuştur. Müderris Feyzullah Efendi'nin oğludur. Askerde tabur kâtipliğine kadar yükselir. Ayrıldıktan sonra İzmir'e yerleşir. Rüşumat memurluğu yapar. Karadutlu Dergâhı'nın postnişini olur. 1884 tarihinde vefat eder. Öldükten sonra dergâhına gömülür. Babalık icazetini ve halifeligi Mehmet Ali Hilmi Dede Baba'dan almıştır. Öldükten sonra posta önerisi üzerine torunu Fuat Bey Baba (öl. 1928) getirilir. Ondan sonrada dergâhın postnişinliğine jandarma subaylarından Kazım Baba atanır.

KATALOG

Mezar Taşı No: 1**Tarihi:** H. 1297 / M. 1879-80**Türü:** Erkek**Kime ait olduğu:** Cemşid Baba**Malzeme:** Mermer**Ölçü:** Yükseklik: 61, En: 65, Kalınlık: 8**Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri**

Baş Taşı: Beyaz modern yapılmış baş taşı, birbirine paralel kenarlarla uzanan dikdörtgen formda gövde biçimlenişi gösterir. Gövde yukarıda boyun formu meydana getirecek şekilde daralarak yükselir ve 4 dilimli bir başlıkla taçlanır. 4 düz silme tacı eşit bölümlere ayırmıştır. Kalın profil, tacı çepeçevre dolaşır. Boyun bölümünden 12 dilimli rozet (teslim taşı) kitabenin ilk satırına kadar sarkıtılmıştır. Kitabe 4 satır ve 4 beyit şeklinde, talik yazı stilinde yazılmıştır. Satırlar düşey silmelerle oluşturulmuş panolar içerisine alınmıştır.

Mezar Taşı No: 2

Türü: Kadın

Tarihi: H. 1342 / M. 1923-24

Kime ait olduğu: Şemsi Baba'nın Torunu Zehra Hanım

Malzeme: Mermer

Ölçü: Baş Taşı: Yükseklik: 130, En: 30, Kalınlık: 4

Ayak Taşı: 90, 36, 7

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Baş Taşı, iki parça halinde kırık vaziyettedir. Beyaz mermerden yapılmış gövde aşağıdan yukarı genişleyerek yükselir ve köşeli bir alınlık bölümüyle son bulur. Alınlık üzerine, üç çiçek ve iki laleden oluşan bir çiçek demeti alçak kabartma şeklinde tasvir edilmiştir. Kitabelik üstte yuvarlak kemer formunda bir bordürle alınlık kısmında ayrılmıştır.

Ayak Taşı: Beyaz mermerden yapılmış ayak taşı aşağıdan yukarıya genişleyerek yükselen bir gövde biçimlenişi gösterir ve selvi ağacı ve her iki yanında birbirine simetrik biçimde işlenmiş çiçek motifleri yer almaktadır. Süsleme yüzeysel kazıma yöntemi ile verilmiştir.

Mezar Taşı No: 3

Türü: Erkek

Tarihi: H. 1327 / M. 1921

Kime ait olduğu: Şemseddin Babanın oğlu Mir Rıza

Malzeme: Mermer

Ölçü: Baş Taşı: Yükseklik: 128, En: 34, Kalınlık:4

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Birbirine paralel doğru uzanan dikdörtgen plaka şeklinde gövdeye sahiptir. Beyaz mermerden yapılmıştır. Gövde yarım koni şeklinde boyun formu meydana getirecek şekilde daraldıktan sonra sikke görünüşünde bir tepelikte taçlanır. 12dilimli Hüseyini Tacı oluşturan bu dilimler sikke yüzeyini eşit bölümlere ayırır. Dilimlerin bittiği yerden ise 2 yatay bordür tacın çevresini dolaşır. Talik yazı ile yazılmış kitabesi on dört satırdan oluşmuş olup, beyitler birbirinden silmelerle ayrılmıştır.

Mezar Taşı No: 4

Türü: Kadın

Tarihi: 26 Recep Sene H. 1309 / 26 Şubat 1892

Kime ait olduğu: Şemseddin Baba'nın eşi Ana Bacı Fatma Zehra

Malzeme: Mermer

Ölçü: Baş Taşı: Yükseklik: 141, En: 60, Kalınlık: 20

Ayak Taşı: 138, 64, 26

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Baş taşı mermerden yapılmış olup silindirik gövde biçimine sahiptir. Talik yazı stili ile yazılmış sekiz satırdan oluşan kitabesi soldan sağa eğimli silmelerle birbirinden ayrılmıştır. Kitabenin etrafını dolaşan silme en üstte yuvarlak kemer formunda kitabeyi sınırlandırır.

Ayak Taşı: Ayak taşında hiçbir bezeme unsuru gözükmez. Beyaz mermerden yapılmış silindirik gövde biçimine sahiptir.

Mezar Taşı No: 5

Türü: Kadın

Tarihi: 28 Temmuz sene H. 1326/ M. 1910

Kime ait olduğu: Bursa köyünden Abidin Salih'in eşi Sabire

Malzeme: Mermer

Ölçü:Baş Taşı: Yükseklik: 102, En: 32, Kalınlık: 6

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Birbirine paralel uzan gövde yukarıya doğru genişleyen bir forma sahiptir ve sivri bir alınlıkla mezar taşı sonlanır. Alınlığın üzerinde dal ve yapraklar vazoyu andıran bir boyun oluşturarak gövdeye bağlanır. Alınlık üzerinde sağa sola kıvrılan bu yapraklar gövdeye uzanarak bir taç görüntüsü meydana getirmiştir. Kitabe dokuz satır olup, satırlar birbirinden diagonal silmelerle ayrılmıştır. Kitabenin etrafı bütünüyle silme ile çevrilmiştir.

Mezar Taşı No: 6

Türü: Erkek

Tarihi: H. 1334/ M. 1918

Kime ait olduğu: Giridli Ahmed Ağa

Malzeme: Mermer

Ölçü: Baş Taşı: Yükseklik: 130, En: 30, Kalınlık: 7

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Birbirine paralel uzanan dikdörtgen biçimindeki gövde, hafifçe yukarı doğru genişleyen bir forma sahiptir. Yukarıda boyun formu getirerek daralan gövde dilimli Edhemi Taç denilen bir başlıkla son bulur. Gövde de kolye biçiminde 12 dilimli rozet şeklinde olan Teslim taşı bulunmaktadır. 11 satırlık kitabesini diagonal bordürler ayırmaktadır.

Mezar Taşı No: 7

Türü: Çocuk - Erkek

Tarihi: H. 1293/ M. 1876

Kime ait olduğu: Rıza Efendi'nin oğlu Haydar

Malzeme: Mermer

Ölçü: Baş Taş: Yükseklik: 43, En: 20, Kalınlık: 7

Ayak Taşı: 110, 46, 8

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Birbirine paralel uzanan dikdörtgen bir gövde biçimlenişi ve boyun bölümünden sonra sarık tipi bir başlıktan oluşan mezar taşında Bektaşîlikle ilişkili olmayan bir başlık tipi kullanılmasıyla farklı bir örnektir. **Ayak Taşı:** Aşağıdan yukarı gidildikçe genişleyen gövde üçgen bir tepelikle son bulur. Ayak taşının üzerinde ucu sağa doğru eğik bir servi ağacı tasviri bulunur. Bezeme yüzeysel kazıma ile işlenmiştir.

Mezar Taşı No: 8

Türü: Kadın

Tarihi: 3 Şubat H. 1325/ M. 1909

Kime ait olduğu: Erkli Kadri Efendizade Şahin Ağa'nın eşi Kamile

Malzeme: Mermer

Ölçü: Baş Taşı: Yükseklik: 156, En: 60, Kalınlık: 9

Ayak Taşı: 158, 69, 7

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Baş taşı mermerden yapılmış olup silindirik gövde biçimine sahiptir. Talik yazı stili ile yazılmış dokuz satırdan oluşan kitabesi soldan sağa eğimli silmelerle birbirinden ayrılmıştır. Kitabenin etrafını bir silme dolaşır. Alınlık kısmından gövdeye doğru 12 köşeli teslim taşı sarkıtılmış bir biçimde tasvir edilmiştir. Kadın mezar taşları içerisinde taşının işlendiği tek örnektir.

Ayak Taşı: Ayak taşında hiçbir bezeme unsuru gözükmez. Beyaz mermerden yapılmış olup silindirik gövde biçimine sahiptir.

Mezar Taşı No: 9

Türü: Erkek

Tarihi: H. 1292/ M. 1878-79

Kime ait olduğu: Dergâhın açıcısı Derviş Yusuf

Malzeme: Mermer **Ayak Taşı:** 56, 32,8

Ölçü: **Baş Taşı:** Yükseklik: 76, En: 27, Kalınlık: 7

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Birbirine paralel doğru uzanan dikdörtgen plaka şeklinde gövdeye sahiptir. Beyaz mermerden yapılmıştır. Gövde yarım koni şeklinde boyun formu meydana getirecek şekilde daraldıktan sonra sikke görünüşünde 12 dilimli Hüseyini Tacı ile taçlanır. Dilimlerin bittiği yerden ise 2 yatay bordür tacın çevresini dolaşır.

Ayak Taşı: Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen ayaktaşının tepesi kırık durumdadır. Bugünkü haliyle anlayabildiğimiz kadarıyla mezar taşının sivri bir alınlıklar değil, dilimli bir tepeliğe sahip olduğu anlaşılır. Ayak taşı üzerindeki tek bezeme ortada yer alan ucu sağa doğru eğilmiş servi ağacı tasvirdir. Servinin gövdesi aşağıdan yukarıya doğru eşit aralıklarla dilimli olarak açılmış bir biçimde işlenmiş olup Ayak taşı gövde formunda çevresi konturlarla çevrenmiştir.

Mezar Taşı No: 10

Türü: Erkek

Tarihi: H. 1302/ M. 1884-85

Kime ait olduğu: Şemsi Baba'nın Damadı Veli Sami Bey

Malzeme: Mermer

Ölçü: Baş Taşı: Yükseklik: 145, En: 32, Kalınlık: 4

Ayak Taşı: 147, 42, 7

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Erkek mezar taşı olmasına rağmen diğer Bektaşî taçlı erkek mezar taşlarından farklı bir form ortaya koyması açısından ilgi çekici bir örnektir. Mezar taşı, birbirine paralel kenarlarla aşağıdan yukarı doğru genişleyerek yükselir ve en üstte üçgen bir alınlıkla son bulur. Alınlığın üzerinde, Bektaşî mezar taşlarında başlık olarak görmeye alışık olduğumuz 12 dilimli Hüseyni tacı tasvir edilmiştir. Burada tasvir edilen tacın diğer Hüseyni taşlarından farkı ise, tacın etrafını 7 bordürün dolaşmasıdır. Kitabe ve bezeme kazıma yöntemiyle verilmiş, satırlar yatay silmelerle pano içerisine alınmıştır.

Ayak Taşı: Aşağıdan yukarı daralarak yükselen mezar taşı üstte sivri

kemer formunda bir alınlıkla son bulur. Ortada ucu eğik bir servi ağacı tasviri görülür. Bu servinin her yanından iç ve dış bükey hareketlerle C ve S kıvrımları halinde alınlığa kadar yükselen dal, çiçek, yapraklardan oluşan bitkisel bir bezeme tasviri bulunur.

Mezar Taşı No: 11

Türü: Erkek

Tarihi: H. 1302/ M. 1884-85

Kime ait olduğu: Kandiyeli Cafer bin Tahir Ağa'nın mezar taşı

Malzeme: Mermer

Ölçü: Baş Taşı: Yükseklik: 134 En:33, Kalınlık: 6

Ayak Taşı: 132, 40, 5

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Birbirine paralel kenarlarla uzanan dikdörtgen biçimindeki gövde, hafifçe yukarı doğru genişleyen bir forma sahiptir. Yukarıda boyun formu getirerek daralan gövde 4 dilimli Edhemi Taç denilen bir başlıkla son bulur. Gövde de kolye biçiminde 12 dilimli rozet şeklinde olan Teslim taşı bulunmaktadır. 11 satırlık kitabesini diagonal bordürler ayırmaktadır.

Ayak Taşı: Dikdörtgen bir gövde biçimlenişi gösteren ayak taşı, insan başını anımsatan bir alınlık ile taçlandırılmıştır. Üzerinde tam ortada gövde boyunca yükselen bir servi ağacı tasviri bulunur. Bezeme oldukça yüzeysel kazıma ile işlenmiştir.

Mezar Taşı No: 12

Türü: Kadın

Tarihi: H. 1331/ M. 1912-13

Kime ait olduğu: -----

Malzeme: Mermer

Ölçü: Baş Taşı: Yükseklik: 72, En: 33, Kalınlık: 6

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Aşağıdan yukarı doğru genişleyen mezar taşı üçgen bir alınlığa sahiptir. Kitabesindeki satırlar soldan sağa eğimli silmelerle birbirinden ayrılmış ve en üstte yuvarlak kemer formunda bir bordürle alınlık bölümünden sınırlandırılmıştır. Alınlık bölümünde dal ve yapraklarla oluşturulmuş adeta kaideli bir vazoyu andıran ve bu vazodan sağa sola doğru dağılan bir buket tasvir edilmiştir. Bu bitkisel bezeme natüralist bir üslupla verilmiştir.

Mezar Taşı No: 13

Türü: Kadın

Tarihi: H. 1337

Kime ait olduğu: Emiraki Ali Efendi'nin Eşi Afet Hanım

Malzeme: Mermer

Ölçü: 186 x 97

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Lahit tipindeki mezar bugün hasar görmüş durumdadır. Anlayabildiğimiz kadarıyla, önceden kapaklı bir lahit ve üzerinde şahidesi olan mezarın kapak taşı kırılmış, kapağın üzerindeki şahidesi ise lahit'in içerisine yerleştirilmiş bir vaziyettedir.

Lahit'in yan levhaları kalın bordürler ile panolara ayrılmıştır. Tam merkezde baklava dilimi panonun içerisinde iri yapraklı ile, panonun içerisini tamamiyle dolduran bir çiçek tasviri yer alır. Merkezde yer alan bu panonun üst ve alt köşelerinde ise panolar içerisinde C ve S kıvrımları yapan dal, çiçek ve yapraklardan oluşan bitkisel bir kompozisyon görülür.

Lahit'in ön levhasında, baklava dilimi panonun iri yapraklı bir çiçek motifi bulunur. Bu panonun dışında alt ve üst köşelerinde ise karşılıklı olarak yer alan ay yıldız tasviri dikkat çekicidir. Ayakucundaki levhanın üzerinde kaideli bir tabak içerisinde meyve, çiçek, asma yaprakları, üzüm salkımları tasvir edilmiştir. Bu meyve tabağının üzerinde at nalı kemer dizisi formunda bir bezeme ve üzerinde daire içerisine alınmış yıldız motifi yer almaktadır.

Baş Taşı: Silindir formda bir gövde biçimlenişine sahiptir. Bektaşî kadın mezar taşlarında görülen gövde özelliğinden farklı olarak tepelik bölümü 12 dilimlidir. Fakat bu taş formu erkek mezar taşlarında gördüğümüz 12 dilimli Hüseyni Tacından farklıdır.

Mezar Taşı No: 14

Türü: Erkek

Tarihi: H. 1292/ M. 1875

Kime ait olduğu: Derviş Kazım

Malzeme: Mermer **Ayak Taşı:** 50, 40, 8

Ölçü: **Baş Taşı:** Yükseklik: 90, En: 32, Kalınlık: 7

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Birbirine paralel doğru uzanan dikdörtgen plaka şeklinde gövdeye sahiptir. Beyaz mermerden yapılmıştır. Gövde yarım koni şeklinde boyun formu meydana getirecek şekilde daraldıktan sonra sikkeli görünüşünde bir tepelikle taçlanır. İzdilimli Hüseyini Tacı ile mezar tacı sonlanır.

Ayak Taşı: Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen gövde, üstte sivri kemer formunda bir alınlıkla son bulur. Ayak taşı üzerinde ortada, gövdesi eşit aralıklarla üç dilimli olarak servi tasviri bulunur. Servinin tepesinde bu üç dilimli yapraklar açılmış vaziyette görülür. Servinin sağ ve solundan çıkan birer laleye asılı olarak şamdanlıklar göze çarpar. Burada şamdanlıkların ölüye ışık vermesi, yol göstermesi vesilesiyle işlendiğini düşünebiliriz.

Mezar Taşı No: 15

Türü: Kadın

Tarihi: H. 1332/ M.

Kime ait olduğu: Dergâhın Post-niş'i Fuad Bey Baba'nın eşi İkbâl

Malzeme: Mermer

Ölçü: Baş Taşı: Yükseklik: 142, En: 24, Kalınlık: 11

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Beyaz mermerden yapılmıştır. Dikdörtgen bir gövde biçimlenişine sahiptir. On satırlık kitabesi soldan sağa atılan eğik silmelerle oluşturulan panolar içerisine alınmıştır. Gövde başlık için boyun formu oluşturacak biçimde daralarak yükselir ve başlıkla taçlanarak son bulur. İlk bakış da insan başını andıran bir biçime sahiptir. Başlık boyun bölümünden yukarıya düzenli olarak yükselen iri yaprak motifleri ile oluşturulmuştur. Bu yaprak motiflerinin üzerinde, 4 dilime bölünmüş ve dilimlerin birleştiği noktada mührü belirginleştirilmiş bir taç bulunur. Başlıkta gördüğümüz gövdenin en alt bölümünde dikkati çeker.

Mezar Taşı No: 16

Türü: Erkek

Tarihi: H, 1332/ M. 1906

Kime ait olduğu: Şemseddin Baba'nın oğullarından Hüsnü Efendi

Malzeme: Mermer

Ölçü: Baş Taşı: Yükseklik: 141, En: 32, Kalınlık: 8

Ayak Taşı: 136, 36, 7

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Birbirine paralel uzanan dikdörtgen plaka şeklinde gövdeye sahiptir. Gövde yarım koni şeklinde boyun formu meydana getirecek şekilde daraldıktan sonra sikkeli görünüşünde bir tepelikle taçlanır. 12 dilimli Hüseyinî Tacı ile mezar taşı sonlanır. Beyaz mermerden yapılmıştır.

Ayak Taşı: Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen gövde, üstte sivri kemer formunda bir alınlıkla son bulur. Ayak taşı üzerinde ortada, gövdesi eşit aralıklarla üç dilimli olarak servi tasviri bulunur. Servinin tepesinde bu üç dilimli yapraklar açılmış vaziyette görülür. Ayak taşının, merkezden dağılan güneş ışınlarını da hatırlatan yarım bir çiçek motifi dikkati çeker.

Mezar Taşı No: 17

Türü: Kadın

Tarihi: -----

Kime ait olduğu: Belgradlı Süleyman Efendi'nin kızı Adile Hanım

Malzeme: Mermer

Ölçü: Baş Taşı: Yükseklik:125, En: 37, Kalınlık: 6

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Aşağıdan yukarı doğru daralan şahide, sivri kemer formunda bir alınlıkla son bulur. Alınlık bölümü, kitabelikten yuvarlak bir bordürle ayrılmıştır. Alınlıkla stilize edilmiş dal ve yapraklardan çıkarak iç ve dış bükey hareketlerle dağılan bir çiçek buketi tasvir edilmiştir. Alınlık bu çiçek ve yapraklardan oluşan bitkisel bezeme ile doldurulmuştur.

Mezar Taşı No: 18

Türü: Erkek

Tarihi: H. 1300/ M. 1882-3

Kime ait olduğu: Asitaneli Süleyman Efendi'nin oğlu Mir Rıza

Malzeme: Mermer

Ölçü: Baş Taşı: Yükseklik:130, En: 31, Kalınlık: 6

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Birbirine paralel kenarlarla uzanan dikdörtgen biçimindeki gövde, hafifçe yukarı doğru genişleyen bir forma sahiptir.

Yukarıda boyun formu getirerek daralan gövde 4 dilimli Edhemi Taç denilen bir başlıkla son bulur.

Mezar Taşı No: 19

Türü: Erkek

Tarihi: H. 1311/M.1893-94

Kime ait olduğu: Eğribozlu Zülfikar Baba'nın mezar taşı

Malzeme: Mermer

Ölçü: Baş Taşı: Yükseklik: 128, En: 32, Kalınlık:

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Mermerden yapılmış gövde dikdörtgen bir gövde formunu sahiptir. Gövde üzerindeki kitabelik bölümünde satırlar silmelerle birbirinden ayrılmıştır. Gövde üzerine gelen boyun bölümü hafifçe daralarak yükselir ve 4 dilimli Edhemi Taç ile son bulur.

Mezar Taşı No: 20

Türü: Erkek

Tarihi: H. 1320/ M. 1902-3

Kime ait olduğu: Şemsi Baba'nın oğlu Muharrem Baba Efendi

Malzeme: Mermer

Ölçü: Baş Taşı: Yükseklik: 141, En:38, Kalınlık: 7

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Beyaz mermerden yapılmış şahide dikdörtgen bir gövde formuna sahiptir. Beş satırlık kitabesi diagonal silmelerle birbirinden ayrılmış ve talik yazı siliyle yazılmıştır. Gövde yarım koni şeklinde boyun formu meydana getirecek şekilde daraldıktan sonra sikke görünüşünde bir tepelikle taçlanır. 12 dilimli Hüseyini Tacı ile mezar taşı sonlanır. Boyundan gövdeye doğru 12 dilimli teslim taşı tasvir edilmiştir.

Mezar Taşı No: 21

Türü: Erkek

Tarihi: H. 1298/ M. 1878-79

Kime ait olduğu: Avni Baba'nın oğlu Ahmed

Malzeme: Mermer

Ölçü: Baş Taşı: Yükseklik: 77, En: 27, Kalınlık: 6

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Haziredeki fes tipi başlıklı tek örneğimizdir. Başlıktan ve kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla Bektaşî tarikatına ait bir mezar taşı değildir. Gövde, yukarıya doğru hafifçe genişleyen bir forma

sahiptir. Yarım koni şeklinde boyun formu meydana getirecek daralan gövde fes biçiminde bir başlıkla son bulur. 11 satırlık kitabesini diagonal silmeler ayırır.

Mezar Taşı No: 22

Türü: Erkek

Tarihi: Dergâhın kurucusu Yusuf Şemseddin Baba

Kime ait olduğu: Dergâhın kurucusu Yusuf Şemseddin Baba

Malzeme: Mermer

Ölçü: Baş Taşı: Yükseklik:190, En: 22, Kalınlık: 75

Ayak Taşı: 182, 23, 74

Genel Tanımı ve Kompozisyon Özellikleri:

Baş Taşı: Mermer sanduka biçimindeki mezarın baş ve ayak taşı mevcuttur. Sandukanın yan cepheleri üzerinde tam ortada büyük bir çiçek motifi görülür. Çiçeğin merkezinde çarkıfelek motifi yer alır ve bu merkezden ışın demetleri gibi etrafa saçılan yapraklar dağılır. Sanduka kapağının köşelerinde birer palmet motifi tasvir edilmiştir. Silindirik baş taşı en altta bir sıra siltize edilmiş akantus yapraklarının üzerinden yükselir. Silindirik gövde üzerinde dokuz

satırlık kitabesi bulunur ve bu satırlar soldan sağa eğimli silmelerle ayrılmıştır. Boyun bölümünden sonra, 12 dilimli Hüseyini Tacı ile mezar taşı sonlanır. 12 dilimli Hüseyini Tacı oluşturan bu dilimler sikket yüzeyini eşit bölümlere ayrılır. Tacin tepesinde dilimlerin birleştiği nokta belirgin olarak işlenmiştir. Dilimlerin bittiği yerden bir tacin çevresini bir bordür üzerine dolaşır ve bordür üzerine 4 taç yapraklı çiçek motifleri ve yapraklar belli bir düzen içinde tasvir edilmiştir.

Ayak Taşı: Beyaz mermerden yapılan ayak taşı, en altta bir sıra siltize edilmiş akantus yapraklarının üzerinden yükselir. Silindirik bir gövde biçimlenişi gösterir. Gövde üzerine gelen başlıkla ayak taşı son bulur. Ayak taşına bir bütün olarak bakılınca Şamdana oturtulmuş bir mum izlenimi verir.

Değerlendirme ve Sonuç

Türk Sanatı içerisinde oldukça önemli bir yer teşkil eden mezar taşlarımız arasındaki Bektaşî mezar taşları, diğer tarikat mezar taşlarına göre farklı stil ve içeriği ile dikkat çekicidir. Bektaşîliğin inanç, kültürel sistemi, kıyafetleri, kıyafetlerindeki bir takım sembollerde mezar taşlarına yansımıştır. İncelediğimiz Bektaşî Mezar taşlarında görülen dekoratif sanat unsurları şöyle açıklayabiliriz:

Taç: Kadın ve erkeklerin başa giydiği başlıklara verilen özel isimdir. Tarikatlarda taç, marifetin sembolü kabul edilmektedir. Bu sebeple Bektaşîlikte de şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kavşaklarından üçüncüsüne tekabül eden marifet makamında taç en önemli simge olarak kabul edilmektedir.²²Taç, kubbelerindeki dilim ve alt kenarlardaki parça sayılarına göre adlandırılır. Taçlarda görülen dilimlerin sayısı, Bektaşî felsefesindeki bazı sayıların özel anlamlarıyla ilişkilidir. Kubbesi 12 dilimli olanlar Hüseyini Taç, Kubbesi 4 dilimli olanlar Ethemî Taç, Kubbesi 7 dilimli olanlara ise Şemsi Taç adı verilmektedir. Dilim ve parça sayısı değişik ancak dikiş çizgisi elif harfini andıranlarda, Elif Taç adını alır.²³ Başlıkla-

²² Fahri Maden, "Bektaşîlikte Giysi ve Sembol Olarak Tâc", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 60, 2911, s. 66.

²³ Özmen, *Simgeler Kenti Bektaşîlik*, s. 521-522.

rın kubbesindeki dilimlere “terk”, tepede dilimlerin birleştiği noktaya “mühür” veya “gül” denir.²⁴ Hüseyini tacındaki 12 dilim, Bektaşî inanışlarındaki 12 imamı sembolize eder. 12 dilimli taç, olgunlu gösterir ve yalnızca olgunlukla giyilebilir. Taç, sahibinin mezar taşına yansımıştır, bu semboller mezar sahibinin kişiliğini, Bektaşîlik içindeki dinsel konum ve hizmetli hakkında bilgi verir.²⁵

Teslim Taşı: 1-1,5 cm. kalınlığında 5-15 cm. çapında kenarları 12 adet muntazam hilal şeklinde çukurluğu olan bir taştır. Özel olarak hazırlanmış bir örgü bağ ile boyna takılır. Bektaşîlerin özellikle seyahatlerde teslim taşlarını yanlarında bulundurdukları bilinmektedir.²⁶ Bu taş yukarıdan aşağıya çapı boyunca içinden delinir ve buradan geçen bağ ile boyna takılırdı. Bu bağın teslim taşı içinden geçen ucu alt tarafa doğru özel bir şekilde örülmüştür. Öyle ki bu özel örgü şekli ile oluşturulmuş 4 tane halka formu elde edilmiştir. Bu 4 halka, Bektaşîlikteki 4 kapıyı sembolize etmektedir.²⁷ Teslim taşının alt ve üst kenarlarında bağı geçtiği deliklerin yanında “habbe” adı verilen 2 yuvarlak biçim bulunmaktadır. Bektaşî babalarının göğüslerinde taşıdığı gümüş liradan daha büyük olan bu taş Ürgüp ilçesinden çıkarılmış ve efsaneden dolayı kutsal sayılmıştır. Efsaneye göre Hacı Bektaş Veli’yi zehirlemişler, bu zehirlenme kendisine hemen malum olmuş ve bu taşları kusmuştur. Bu inanışla, teslim taşı tarikata girenlere armağan edilmiştir. Teslim taşı kolyesi mezar taşlarına da işlenmiş bir dekoratif unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Genelde kabartma tekniği ile işlenmiş ve herhangi bir süs ya da yazı unsuruna rastlanmamıştır.

Yaptığımız inceleme sonucunda Şemsi Baba Tekke Haziresinde, 8 kadın ve 16 erkek mezar taşı tespit edilmiştir. Mezar taşlarının en erken örneği H. 1292 ve en geç tarihli örneği ise H.1342 yılına aittir. Haziredeki mezar taşları XIX. ve XX. yüzyıllara tarihlenmektedir. Malzemesi bakımından bütün mezar taşları mermer-

²⁴ Noyan, *Bektaşîlik, Alevilik Nedir*, s. 208.

²⁵ Kemal Samancıgil – İhsan Mesut Erişen, *Hacı Bektaş Veli, Bektaşîlik ve Alevilik Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 521; Maden“Bektaşîlikte Giysi ve Sembol Olarak Tâc”, s. 60.

²⁶ Özmen, *Simgeler Kenti Bektaşîlik*, s. 526.

²⁷ Samancıgil - Erişen, *Hacı Bektaş Veli, Bektaşîlik ve Alevilik Tarihi*, s. 526.

den yapılmış ve 1.90 cm.-43 cm. arasında değişen ölçülere sahiptir.

Süslemeleri bakımından erkek mezar taşlarına göre oldukça zarif ve süslü olan mezar taşları, gövde biçimlenişi bakımından çeşitlilik göstermektedir. 1 lahit tipinde, 2 silindirik gövde formunda ve 1 dikdörtgen plaka biçiminde olan örnekler dışındaki tüm kadın mezar taşları aşağıdan yukarı doğru genişleyerek yükselen ve sivri ya da yuvarlak kemer formunda bir alınlıkla son bulan örneklerde, alınlık üzerinde bitkisel bezeme hakimdir. Bu bitkisel bezeme kıvrık dal, yaprak ve çiçeklerden oluşan bir buket şeklinde işlenmişken, bazı örneklerde C ve S kıvrımları yapar vaziyette tasvir edilmiştir. Silindirik forma sahip kadın mezar taşları örneklerimizden birinde tarikat sembolü olan Teslim taşının tasvir edilmesi oldukça dikkat çekicidir. Teslim taşı, erkek mezar taşlarından farklı olarak boyundan sarkmak yerine mezar taşının tepesinden sarkıtılmış vaziyette görülmektedir.

Dikdörtgen plaka şeklinde yükselen kadın mezar taşı örneğinde, iri yapraklarla oluşturulan başlığın tepesinin 4 dilime ayrılması ve Lahit tipindeki tek örneğimizdeki silindirik gövdeli şahidenin başlığının 12 dilime ayrılması diğer mezar taşlarından farklılık göstermektedir. Bu durum, tarikat sembollerinin sadece erkeklerde kullanılmadığı ortaya koymanın yanı sıra, Bektaşilik kültüründe var olan kadın-erkek eşitliği inancının, mezar taşlarında da somutlaştığını göstermesi açısından son derece önemlidir.

Lahit biçimindeki mezar taşında, kaideli bir meyve tabağı içerisinde meyve, yapraklar, çiçek ve üzüm salkımlarıyla bir natürmort tasviri bulunmaktadır. Yine Barok döneminin etkisi ile iri akant yapraklarından oluşan çiçek motifi, C ve S kıvrımları yapan kıvrık dal ve çiçek kompozisyonları görülmektedir.

Erkek mezar taşları sadece başlıklarından ve kitabelerindeki ünvanlardan anlaşılabilir. İsandukalı örnek ve birbirine paralel kenarla aşağıdan yukarı doğru yükselip üçgen alınlıkla son bulan örnek dışında, hepsi dikdörtgen ya da silindirik plaka şeklinde yükselen gövde ve başlıkla son bulan bir biçimleniş göstermektedir. 2 farklı başlık örneği bulunmaktadır. Bunlardan birisi "fes" biçimindedir. Kitabesinden anlaşıldığı üzere farklı tarikata mensup

bir kişinin mezar taşıdır. Diğer başlık örneğimiz ise “sarı” biçiminde bir başlığa sahiptir. Bektaşilikle ilgisi olmayan bu başlık bir çocuk mezarında kullanılmıştır ve kitabesinden anlaşıldığı kadarı ile bir Bektaşî'ye aittir. Erkek mezar taşları, bu iki örnek dışında hepsi sikke görünüşünde dilimleri olan taşlara sahiptir. Örneklerimizin hepsi kısa silindirik başlıklar grubuna girer. Konumuzu teşkil eden mezar taşlarının başlıkları “Tarikat taşları” grubu adı altında incelenebilir. 7 örneğimizde 12 dilimli Hüseyinî tacı bulunur ki; bu Bektaşilikteki 12 imamı sembolize eder. 4 örneğimizde ise 4 dilimli Edhemi tacı bulunur ve bu da Bektaşilikteki 4 kapı inancını sembolize eder.

İncelediğimiz örnekler içerisinde 7 mezar taşının ayak taşı bulunmaktadır. Mezar taşlarında gövde tamamen kitabeye ayrılmış, satırlar diaogonal ya da düz silmelerle birbirinden ayrılmıştır. Kadın mezar taşlarında “Ana, Ana” Bacı ve erkek mezarlarında da “Baba, Derviş, Aşçı” gibi sıfatlara yer verilmiştir. Kitabelerinden merhum kişinin ismi, ölüm tarihi, cinsiyeti, mesleği, kişisel özellikleri, yaşarken nasıl bir hayat sürdürdüğü, inancı, Bektaşilik içerisindeki yeri, tekke içindeki pozisyonu, akrabalık özellikleri, memleketi gibi çeşitli bilgilere yer verilmiştir. Kitabenin başlangıcında büyük çoğunlukla “Hu dost”, “Baki Hak”, gibi Türkçeleştirilmiş ibarelerinin yanında “Hüve'l Baki”, “Rahmetullahu aleyha”, “Hüve'l Hayyül Baki” gibi ibarelere de yer verilmiştir. Yazılar genelde Ta'lik yazı stiliyle yazılmışken 3 örneğimizde farklı olarak Rik'a ve Sülüs yazı ile yazılmıştır.

Mezar taşlarında görülen bezeme unsurları bitkisel bezemeler, nesnel ve sembolik anlamlı bezemeler olarak gruplandırılabilir. Bitkisel bezeme unsurlarında kullanılan motifler: Akantus yaprakları, asma, servi ağacı, kıvrık dal ve yaprak kompozisyonları, lale, gül gibi çiçek motifleridir. Genel kadın mezar taşlarında ve ayak taşlarında yoğunlaşmıştır. Kıvrık dal, C ve S kıvrımlarıyla yükselir ve yaprak motifleri ile son bulur. Barok dönemi etkilerini yansıtır.

Asma ve üzüm salkımları, tek örneğimizde bulunur. Asma ve meyveleri bereket ve ölümsüzlüğün sembolüdür. İslamiyet öncesi dönemden beri sevilerek kullanılan bir motif olan asma ve üzümün

kullanıldığı sanat alanları çini ve mezar taşlarıdır. İstanbul, İzmir ve Konya gibi birçok merkezde bulunan hazire ve mezarlıklarda yer alan mezar taşlarında asma ve üzüm tasviri görülmektedir.²⁸ Servi ağacı, ayak taşları örneklerinde gövde de incelenmiştir. Servilerde insan ruhunun Tanrıya kavuşturulması sembolleştirilmiştir. Bazı örneklerde servinin ucu yana doğru eğik tasvir edilmiştir. Ucunun eğik olması, rüzgarla tepesi yana yatan servinin tabiata uygun tasvirinin yapılmış olduğu, ölüm karşısındaki çaresizliği ve teslimiyeti sembolize etmektedir.²⁹ Servi ağacı, mezar taşlarının yanı sıra Türk Sanatında birçok alanda sevilerek kullanılmıştır. Minyatürlerde, resim, seramik, çini, alçı, ahşap, taş, çeşme ve mimarilerde de karşımıza çıkan süsleme unsurlarıdır.

Gül, kadın mezar taşı örneklerimizde bulunan bir motiftir. Osmanlı sanatında kullanılan en yaygın çiçek türü olmuştur. Gül, Hz. Muhammed'in sembolü olarak kabul edilmektedir.³⁰ XVI. yy. ortalarında mezar taşlarımızda gül motifi kullanımı artmıştır. Mezar taşlarının yanı sıra çeşme, sebil gibi eserlerin süslenmesinde de çiçekler daha plastik bir görünüm kazanmıştır. XIII.- XIX. yüzyılları arasında gül motifi, taşta yüksek kabartma olarak doğaya yakın formlarda işlenmiştir.³¹ Lale motifine tek örnekte yer verilmiştir. Lale Osmanlı sanatına en erken giren çiçek motiflerindedir. XVI. yy'da yuvarlağa yakın oval bir form gösteren lale motifi, XVIII. yy'da karşımıza çıkan örneklerde, o dönemde yetiştirilen lalelerin formuna bağlı gerçekçi bir yaklaşımda tasvir edilmiştir.³² Lale motifi mezar taşlarının dışında çini, seramik, kitap, tezhip, çeşme, saray, konak gibi yapılarının süslemelerinde de görmektediriz.

Mezar taşı süslemelerinde Natürmort tasviri, Lahit tipindeki kadın mezar taşının ayakucu levasında karşımıza çıkmaktadır.

²⁸ Azade Akar, "Yüzyıllar Boyunca Mezar Yazıtlarında Süslemeler", *Atatürk Konferansları IV*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 74.

²⁹ Muin Memduh Tayanç, *Türk Süslemelerinde Servi Ağacı*, İstanbul Belediyesi Yayınları, İstanbul 1962, s. 4.

³⁰ Burhan Oğuz, *Mezartaşında Simgeleşen İnançlar*, Anadolu Aydınlatma Vakfı Yayını, İstanbul 1982, s. 47.

³¹ Yıldız Demiriz, "Kitap Süslemesinde Gül", *İlgi Dergisi*, 32, 1981, s. 33.

³² Demiriz, *Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1968, s. 355.

Özellikle Osmanlı mezar taşlarında karşımıza çıkan süsleme unsurlarında olan çeşitli meyve tasvirleri, Batılılaşma döneminin modası olarak mezar taşı, çeşme, cami, saray, konak gibi yapıların süslemelerinde, minyatürlerde hat sanatında, çinicilikte, tahta işlemeciliğinde, yazmalarda ve el işlemlerinde görülen kâse, tabak, sepet veya vazo içindeki meyve tasvirleri, Batılı resim anlayışının özelliklerini yansıtır.³³ Osmanlılar XVII. yüzyıldan XIX. yüzyılın sonuna kadar mezar taşları, çeşme ve duvar resimlerinde meyve tasvirlerine büyük yer verilmiştir.³⁴

İncelediğimiz mezar taşlarında çiçek motiflerinin yanı sıra kıvrım dal ve yaprak motiflerinin de sıkça kullanıldığı görülmüştür. Bu örnekler arasında özellikle akantus yaprağı ve Barok etkili “C”, “S” kıvrımlı dallar mezar taşlarında önemli yer tutmaktadır. Osmanlı taş işçiliğinde önemli bir yer tutan akantus motifi,³⁵ özellikle Barok sanatında çok sık kullanılmıştır. Bu motif Batılılaşma dönemi mezar taşlarında üsluplaşmış olarak yaygınlık kazanmıştır.³⁶

Nesneli ve sembolik anlamlı bezeme öğeleri: Teslim taşı, şamdan, ay yıldız motifi, Hüseyini tacı, kaideli meyve tabağı tasvirleridir. Teslim taşı, bir tarikat sembolüdür ve on iki imamı sembolize etmektedir. İlgi çekici olan kısmı ise, kadın ve erkek mezar taşlarında da karşımıza çıkmasıdır. Kadın-erkek eşitliğine öğretisinde yer veren Bektaşiler, tekkede erkek kadar kadına da yer vermiş bu eşitlik anlayışı ile mezar taşlarında kadına ve erkek eşit kutsallık anlamları yüklemiştir. Teslim taşının sadece erkek mezar taşlarında değil kadın mezar taşlarında da kullanılması, bu eşitlik inancının somutlaşmış ifadesi ve ispatı olması açısından son derece önemlidir. Bir diğer sembolik bezeme örneği olan şamdanın, servi ağacı ile tasvir edilmiş olması dikkat çekicidir. Şamdanın ölünün çıktığı

³³ Rüçhan Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1993, s. 435; Sabiha Tansuğ, “Doğumdan Ölüme Anadolu’da Meyvelerin Dili”, *Türkiyemiz Kültür ve Sanat Dergisi*, 64, 1991, s. 58.

³⁴ Tayanç, *Taş Süslemelerinde Meyveler*, İstanbul Belediyesi Yayınları, İstanbul 1962, s. 12.

³⁵ Güran Erbek, “Hayat Ağacı Motifi II”, *Antika Dergisi*, 16, 1985, ss. 26-33.

³⁶ Yıldız Demiriz, “Acanthus: Türkiye’nin Arkeoloji ve Sanat Tarihi Terminolojisine Yanlış Adla Girmiş Bir Bitki Motifi”, *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, 3, 1984, s. 19.

sonsuz yolda aydınlık verici ve yol gösterici anlamda tasvir edildiği düşünülebilir.

İnceleme konumuz olan Şemsi Baba Tekkesi Haziresi'ndeki Bektaşî Baba ve Hanımlarına ait olan mezar taşlarında karşılaştığımız form ve süsleme özellikleri Anadolu'da diğer Bektaşî tarikatına mensup kişilerin mezar taşlarına büyük benzerlik göstermektedir. Bu benzerliğin yanı sıra görülen bazı farklılıklarda mevcuttur.

Taşların benzer örneklerine bakacak olursak; Kırşehir Hacı Bektaşî Külliyesi, Makedonya Kalkandelen Harabati Baba Tekkesi, İstanbul Karyagdı Tekkesi, İstanbul Kuyubaşı Emin Baba Tekkesi, Şahkulu Sultan Dergâhı Hazirelerindeki Bektaşî mezar taşlarıyla birebir benzer örnekler olmasının yanı sıra farklılıklarında olduğunu görülmüştür. Hepsinde bulunan Bektaşî mezar taşları plaka şeklinde gövdeye sahiptir ve 12 dilimli Hüseyni tacı yahut 4 dilimli Edhemi tacı başlıklara sahiptir. Gövde de boyun bölümünden sarkıtılmış teslim taşı tasvir edilmiştir. Kadın mezar taşları yükseldikçe genişleyen üçgen ya da yuvarlak kemer formunda alınlıklı gövde biçimlenişi göstermektedir. Bezeme unsuru olarak alınlık üzerinde kıvrık dal ve çiçek demetleri yer almaktadır.

İnceleme konumuz olan Şemsi Baba Tekkesinde diğer Bektaşî Tekkelerinde bulunan mezar taşlarından farklılık gösteren örnekler bulunmaktadır. Dikdörtgen bir plaka şeklinde yükselip, üçgen bir alınlığa sahip olan mezar taşı örneğimiz, alışık olduğumuz Bektaşî erkek mezar taşlarının gövde biçimlenişinden farklılık göstermektedir. Bunun yanı sıra 12 dilimli Hüseyni tacının alınlık üzerinde tasvir edilmiş olması da dikkat çekicidir.

Yine kadın mezar taşlarımız içinde form ve tasvir açısından farklılık gösteren iki mezar taşımız bulunmaktadır. Bunlardan biri lahit tipindeki tek örneğimizin baş taşıdır ve silindirik gövde formuna sahiptir. Erkek başlıklarından farklı bir biçimlenişle, 12 dilime ayrılmıştır. Bir diğer örneğimizde ise, yine silindirik bir gövdeye sahip kadın mezar taşında teslim taşı tasvir edilmiştir.

Sonuç olarak yaptığımız çalışmada Şemsi Baba Tekkesi Haziresindeki Bektaşî Babalarına ve Hanımlarına ait 22 mezar taşı tes-

pit ettik. Osmanlı Döneminden itibaren Anadolu'da farklı gövde biçimleri ve tasviri ile birbirinden ayrılan kadın erkek mezar taşları diğer tarikatlarda olduğu gibi Bektaşilerde de farklı form ve süsleme özellikleri ortaya koyar. Bektaşiliğin inanç ve kültürel sistemi, kıyafetleri, tarikat sembollerinin mezar taşlarına da yansımıştır. Mezar taşlarındaki dekoratif bezeme, tarikat öğretisi ve yaşam tarzı ile ilgili sembolik anlamlar yüklüdür. Mezar taşlarında rastladığımız Barok döneminin etkisini yansıtan “C” ve “S” kıvrımı yapan bitkisel bezeme ve batılılaşma dönemi ile tasvir sanatında sıkça gördüğümüz akant yaprakları, natürmort tasvirleri mezar taşlarının belli bir estetik zevkle yapıldığını ve devrin modasından etkilendiğini gözler önüne sermektedir.

Kaynaklar

- Akar, Azade, “Yüzyıllar Boyunca Mezar Yazıtlarında Süslemeler”, *Atatürk Konferansları IV*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- Arik, Rüçhan, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1993.
- Aykan, Güven, “Hacı Bektaş Kimdir, Soyu Nereye Dayanır?”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 15, 2000.
- Bardakçı, Ali Cemal, *Alevilik, Bektaşilik, Abilik*, Yeni Matbaa, Ankara 1970.
- Demiriz, Yıldız, “Acanthus: Türkiye'nin Arkeoloji ve Sanat Tarihi Terminolojisine Yanlış Adla Girmiş Bir Bitki Motifi”, *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, 3, 1984.
- Demiriz, Yıldız, “Kitap Süslemesinde Gül”, *İlgi Dergisi*, 32, 1981.
- Demiriz, Yıldız, *Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1968.
- Erbek, Güran, “Hayat Ağacı Motifi II”, *Antika Dergisi*, 16, 1985.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*, Der Yayınları, İstanbul 1993.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1997
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Vilayetname (Menakıb-ı Hünkar Hacı Bektaş Veli)*,

- İnkılap Kitabevi, İstanbul 1958.
- Güzel, Abdurrahman, *Hacı Bektaş-ı Veli Hayatı Eserleri*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Vakfı Yayınları, Ankara 1998.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Taribi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992.
- Korkmaz, Esat, *Dört Kapı Kırk Makam*, Anahtar Kitaplar, İstanbul 1998.
- Maden, Fahri, “Bektaşilikte Giysi ve Sembol Olarak Tâc”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 60, 2911.
- Noyan, Bedri, *Bektaşilik, Alevilik Nedir*, Ant Yayınları, Ankara 1987.
- Oğuz, Burhan, *Mezartaşında Simgeleşen İnançlar*, Anadolu Aydınlatma Vakfı Yayını, İstanbul 1982.
- Özmen, İsmail, *Simgeler Kenti Bektaşilik: Antropolojik, Etnografik ve Felsefî Bir İnceleme*, Matsa Basımevi, Ankara 1999.
- Samancıgil, Kemal - Erişen, İhsan Mesut, *Hacı Bektaş Veli, Bektaşilik ve Alevilik Taribi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Şardağ, Rüştü, *Her Yönüyle Hacı Bektaş-ı Veli ve En Yeni Eseri Şerb-i Besmele*, Karınca Matbaası, İzmir 1985.
- Tansuğ, Sabiha, “Doğumdan Ölüme Anadolu’da Meyvelerin Dili”, *Türkiyemiz Kültür ve Sanat Dergisi*, 64, 1991.
- Tayanç, Muin Memduh, *Taş Süslemelerinde Meyveler*, İstanbul Belediyesi Yayınları, İstanbul 1962.
- Tayanç, Muin Memduh, *Türk Süslemelerinde Servi Ağacı*, İstanbul Belediyesi Yayınları, İstanbul 1962.